

Teatteria kaikille!

Opas teattereille saavutettavaan toimintaan

www.kulttuuriakaikille.fi
www.kulturforalla.fi
www.cultureforall.fi

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Teatteria kaikille! Opas teattereille saavutettavaan toimintaan

Kulttuuria kaikille -palvelun julkaisuja 1/2014

Kirjoittajat: Aura Linnapuomi, Rita Paqvalén, Sari Salovaara ja Iida Turpeinen

Ohjausryhmä: Taija Lähdetie, Tommi Saarikivi ja Hanna-Reetta Schreck

Kustantaja: Kulttuuria kaikille -palvelu / Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry ja Suomen Teatterit ry

Painos: 200 kpl

Taitto: Kasper Mäki-Reinikka

Kannen kuva: Teatteri Hevosenkengän Kummituskekkerit-näytelmä (ks. esittely sivulta 31), kuvaaja Miska Reimaluoto

Painopaikka: aDigi Oy, Helsinki 2014

2. uudistettu painos

ISBN 978-952-6677-11-8 (nid.)

ISBN 978-952-6677-12-5 (PDF)

ISBN 978-952-6677-13-2 (DOC)

ISSN 2341-913X

Tämä opas on luettavissa verkkojulkaisuna osoitteessa

www.kulttuuriakaikille.fi

© Kulttuuria kaikille -palvelu / Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry,

Suomen Teatterit ry, kirjoittajat ja valokuvaajat

Sisällys

Alkusanat	1
1. Hyviä käytäntöjä saavutettavan viestinnän toteuttamiseen	2
2. Rakennetun ympäristön esteettömyyden toteuttaminen	4
Liikkumisesteetön saapuminen teatteriin	4
Esteetön liikkuminen sisätiloissa	5
Tilojen hahmottaminen ja aistiympäristö	6
Hygieniatilat	6
Perustietoa luiskista ja hisseistä	7
3. Kuvailutulkkauksen järjestäminen esitykseen	8
Kuvailutulkkauksen etukäteisjärjestelyt	8
Tarvittava laitteisto	9
Kuvailutulkin tila ja tarvittavat kalusteet	10
Tiedottaminen kuvailutulkatuista näytännöistä ja lipunmyynti	10
Kulut ja resursointi	12
4. Viittomakielisen tulkkauksen järjestäminen esitykseen	13
Viittomakielisen tulkkauksen etukäteisjärjestelyt	13
Viittomakielen tulkin työskentelytila	14
Tiedottaminen viittomakielelle tulkatusta esityksestä ja lipunmyynti	14
Kulut ja resursointi	15
5. Tekstityksen toteuttaminen esitykseen	16
Tekstitettävän esityksen etukäteisjärjestelyt	16
Tarvittava laitteisto ja tila	17
Tiedotus tekstitetyistä näytännöistä	18
Kulut ja resursointi	18
6. Hyviä käytäntöjä saavutettavaan hinnoitteluun	20
7. Moninaisuus teatterissa	21

8. Rahoituslähteitä saavutettavuuden edistämiseen	22
9. Teattereiden saavutettavuuden tarkistuslista	23
Tarkistuslistan osiot	23
A) Strateginen työ	23
B) Viestintä	24
C) Lipunmyynti ja katsomopaikan valinta	25
D) Rakennettu ympäristö ja kalusteet	26
E) Teatterielämyksen saavutettavuus	28
F) Moninaisuuden huomioiminen	29
10. Käytännön esimerkkejä	30
Viittomakielinen teatteri Suomessa ja Ruotsissa	30
Vapaaehtoiset pyörätuoliavustajat katsojien apuna	31
Näyttelijän kuvailutulkikoulutus käyttöön	31
Tekstittämällä uusia yleisöjä	32
Uusia tekstitystekniikoita	33
Suojellut rakennukset ja esteettömyys	34
Aisteja herkistävä Tuhkimotarina	35
Ooppera välittyy viittoen	36

Alkusanat

Tämä saavutettavan toiminnan opas on suunnattu teattereille. Opas tarjoaa käytännönläheistä tietoa teatteripalvelujen kehittämiseen. Käyttäjän näkökulmasta saavutettavuus tarkoittaa toimivuutta, turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Kehittämällä toimintansa saavutettavuutta teatteri edistää yhdenvertaisuutta.

Toimivasta ja saavutettavasta ympäristöstä hyötyvät kaikki käyttäjät. Ratkaisut, jotka auttavat toimintarajoitteisia henkilöitä, palvelevat esimerkiksi vanhuksia, lapsiperheitä ja muunkielisiä teatterissakävijöitä. Saavutettavuuden huomioiminen helpottaa teatterissa käymistä monen kohdalla: esimerkiksi näkövammaisia on Suomessa arviolta noin 80 000 ja kuulovammaisia noin 740 000. Yhteiskunnan ikärakenteen muuttuminen aiheuttaa sen, että yhä suuremmalla osalla teatteriyleisöstä saattaa olla alentunut kuulo, näkö tai liikuntakyky.

Kynnys kokeilemiseen kannattaa pitää alhaalla, vaikka saavutettavuussuosituksia ei pystyisi kaikilta osin täyttämään. On kuitenkin helpompaa toteuttaa uudistuksia, mikäli saavutettavuus otetaan osaksi kaikkea toiminnan suunnittelua. Lyhyelläkin tähtäimellä voidaan tehdä parannuksia, jotka liittyvät toimintatapojen tarkistamiseen. Esimerkiksi koko henkilökunnan yhteisellä kouluttautumisella voidaan etsiä uusia toimintatapoja. Laajemmat uudistukset edellyttävät pidemmän tähtäimen suunnittelua ja strategiatyötä. Toiminnan kehittämisessä kannattaa hyödyntää saavutettavuuden edistämiseen tarkoitettuja rahoituslähteitä.

Monenlaisten yleisöjen näkökulmat ja erityistarpeet on mahdollista huomioida tuotannoissa myös taiteellisten ratkaisujen avulla ja esimerkiksi rekrytoinneissa. Tätä moninaisuuden edistämiseen liittyvää näkökulmaa on valotettu omassa luvussaan konkreettisten saavutettavuuteen liittyvien suositusten ja huomioiden jälkeen.

Opas on tehty teatterien ja muiden kulttuurilaitosten saavutettavuudesta tehtyjä selvityksiä hyödyntämällä. Suositusten ja huomioiden työstämisessä on tehty yhteistyötä teatterialan toimijoiden sekä saavutettavuus- ja moninaisuusalan asiantuntijoiden kanssa. Kiitokset kaikille tekstin työstämisessä auttaneille! Oppaassa viitataan julkaisuihin ja verkkosivustoihin, joita on käytetty lähdemateriaalina ja joista löytyy lisätietoa oppaan käsittelemistä aiheista. Oppaan tuottaminen liittyy esteettömyys selvitykseen, jonka Suomen teatterit ry toteutti yhteistyössä Kulttuuria kaikille -palvelun kanssa vuonna 2012. Selvitys ”Teatterien esteettömyyskartoitus 2012 – Kyselyn tulokset” on luettavissa Kulttuuria kaikille -palvelun verkkosivuilla (www.kulttuuriakaikille.fi).

1. Hyviä käytäntöjä saavutettavan viestinnän toteuttamiseen

Saavutettava viestintä on sisällöltään ymmärrettävää, ulkoasultaan selkeää, helppokäyttöistä ja helposti saatavilla. Tietojen antaminen teatterin toiminnan esteettömyydestä ja saavutettavuudesta on myös tärkeää.

Viestinnän saavutettavuuden kehittäminen parantaa teatterin asiakaspalvelua ja auttaa löytämään uusia yleisöjä. Saavutettava viestintä tavoittaa mahdollisimman hyvin myös esimerkiksi aisti- ja kehitysvammaiset henkilöt sekä kielivähemmistöt.

Sekä painetussa että sähköisessä viestinnässä visuaalinen selkeys auttaa sisällön hahmottamisessa. Graafikon tulisi tuntea saavutettavan ulkoasun suunnittelun perusteet.

- Viestintämateriaalien kielen on oltava selkeää ja ymmärrettävää.
- Tärkeimpien tietojen, kuten yhteystietojen ja aukioloaikojen, on oltava helposti löydettävissä ja ymmärrettävissä.
- Oleelliset tiedot teatterin saavutettavuudesta on tärkeää kertoa teatterin esitteissä ja verkkosivuilla symbolien ja tekstien avulla. Annettujen saavutettavuustietojen on oltava täsmällisiä ja niiden tulee perustua selvitettyyn tietoon ja saavutettavuuskriteereihin. Myös osallistumista haittaavista esteistä on tärkeää kertoa. Ilman saavutettavuustietoja kävijät eivät voi arvioida itsenäisesti etukäteen, voivatko he käyttää teatterin tiloja ja palveluja.
- Viestinnässä kannattaa käyttää esteettömyssymboleita sanallisen viestinnän tukena. Kulttuuria kaikille -palvelun sivuilta löytyy symbolipankki, jonka symboleja voi käyttää vapaasti ei-kaupallisiin tarkoituksiin: www.kulttuuriakaikille.fi.
- Verkkosivuilla ja esitteissä on hyvä antaa sen henkilön yhteystiedot, jolta katsoja voi kysyä lisätietoja kohteen saavutettavuudesta.
- Useiden eri kielten käyttö parantaa saavutettavuutta.
- Kielivaihtoehtoja mietittäessä kannattaa huomioida myös viittoma- ja selkokieli. Tekstiä voi käännättää selkokielelle Selkokeskuksen kautta. Kieliversioiden ei tarvitse aina olla identtisiä tai yhtä kattavia.

- Viestinnässä kannattaa käyttää useita erilaisia välineitä ja esitystapoja kuten verkkosivuja, sosiaalista mediaa, esitteitä ja suullista viestintää. Lisäksi on hyvä käyttää tekstisisältöjä tukevia kuvia sekä tarjota esimerkiksi verkkosivuilla tekstisisältöjen kuuntelutoimintoa mahdollisuuksien mukaan. Kuuntelutoiminnon avulla kirjoitetun tekstin voi kuunnella tietokoneen kaiuttimien kautta ääneen luettuna.
- Verkkosivujen teknisen toteutuksen tulee olla mahdollisimman esteetön. (ks. Verkkosisällön saavutettavuusohjeet WCAG 2.0 -ohjeistus: www.w3.org/Translations/WCAG20-fi/)
- Verkkosivujen esteettömyys kannattaa testauttaa näkövammaisten käyttäjien kannalta. Esteettömyystestauksen voi tilata Näkövammaisten keskusliiton tiedonhallintapalveluiden kautta osoitteesta: [info\(a\)thp.nkl.fi](mailto:info(a)thp.nkl.fi).
- PDF-tiedostoilla tulisi olla tekstivaihtoehto (RTF, esteetön DOC tai HTML), sillä PDF-tiedostomuoto ei ole saavutettava ruudunlukuohjelmaa käyttävälle näkövammaiselle henkilölle.
- Tiedottamista tulisi kohdentaa myös vähemmistö- ja erityisryhmille.
- Opasteita tulee olla myös paikan päällä: merkitse esimerkiksi esteettömät reitit ja induktiosilmukan käyttöalue.

Lisätietoja:

- Salo, Outi 2012 (koonnut). Viestintää kaikille - Saavutettavan viestinnän opas kulttuuritoimijoille. Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Valtion taidemuseo.
www.kulttuuriakaikille.fi

2. Rakennetun ympäristön esteettömyyden toteuttaminen

Esteettömissä teatteritiloissa tavoitellaan hyviä ja turvallisia liikkumismahdollisuuksia kaikkiin tiloihin myös liikkumisen apuvälineitä käyttäville. Tämä pitää sisällään rakennuksen yleisötilojen lisäksi ulkotilat paikalle saavuttaessa, henkilökunnan tilat ja näyttämön. Vaikka esteettömyyttä ei saavutettaisi kaikilta osin, kannattaa tutkia, onko mahdollista luoda jonkinlainen mahdollisimman esteetön yleisöreitti. Pyörätuolimitoitus (kulkuväylän leveys 900 mm, kääntösäde 1 500 mm) on esteettömän tilasuunnittelun lähtökohta ja pyörätuolille soveltuva väylä on helppokulkuinen myös lastenvaunuille ja rollaattorille.

Esteettömässä rakennetussa ympäristössä on selkeät opasteet, jotka auttavat löytämään kaiken, mitä käyttäjä tarvitsee. Myös näkemisen ja kuulemisen olosuhteet ovat hyvin toimivat.

Rakennusvaiheessa esteettömyyden huomioon ottaminen ei yleensä lisää kustannuksia, vaan vaatii vain huolellista suunnittelua ja esteettömyysnäkökulmien huomioon ottamista. Saavutettavuuden huomiointi tulee pitkällä aikavälillä jopa edullisemmaksi, sillä tilojen esteettömyys vähentää muutostarpeita ja lisää toimintojen sujuvuutta.

Liikkumisesteetön saapuminen teatteriin

- Tavoite on, että ensisijainen saapumisreitti ja pääsisäänkäynti ovat aina esteettömiä.
- Esteettömän sisäänkäynnin luona tulee olla tilaa saattoliikenteelle, kuten esimerkiksi taksille, joka tuo asiakkaan.
- Esteettömät autopaikat merkitään tunnuksilla ja ne sijoitetaan mahdollisimman lähelle teatterin sisäänkäyntiä (mahdollisesti muista autopaikoista erilleen, jos koko pysäköintialuetta ei voida rakentaa riittävän lähelle). Kulkureitin esteettömältä autopaikalta sisäänkäynnille tulee olla esteetön, esimerkiksi pääsy mahdolliselle jalkakäytävälle järjestetään luiskan avulla.
- Kulkeminen sisäänkäynnistä on esteetöntä, kun sisäänkäynnin sijainti on opastettu, sisäänkäynnille on esteetön kulku (ei portaita tai luiskaamattomia korkeuseroja, kynnykset korkeintaan 20 mm) ja ovet avautuvat automaattisesti. Lisäksi ovipuhe-

limien, summereiden ja ovenaukaisupainikkeiden on oltava ulottuvilla myös esimerkiksi pyörätuolista käsin, ja mahdollisen tuulikaapin tulee olla tarpeeksi tilava mm. pyörätuolin ja lastenvaunujen kanssa kulkemiseen.

- Jos pääsy teatterirakennukseen on suuren tasoeron vuoksi mahdotonta järjestää luiskan avulla, voidaan liikkumisesteisille toteuttaa oma erillinen sisäänkäynti, johon esimerkiksi sijoitetaan hissi tai joka on luiskattavissa. Esteettömällä kulkureitillä tulee olla toimiva opastus ja mahdollisesti ovelle tarvitaan soittokello ja ovi-puhelin.
- Hyvin toimivat käsihohteet (nk. kaiteet) portaissa lisäävät esteettömyyttä.

Esteetön liikkuminen sisätiloissa

- Esteettömän kulkureitin tulisi olla rakennuksen sisällä yhtenäinen ja katkeamaton, riittävän leveä, selkeästi opastettu, helposti hahmotettava ja tasaisesti valaistu.
- Palvelutasojen, kuten lippujen tai virvokkeiden myyntitason, tulee olla riittävän matalia myös pyörätuolista käsin asioimiseen.
- Aula- ja lämpiötiloissa tarvitaan myös tukevia, korkeahkoja ja käsinojallisia istuimia yleisön käyttöön.
- Katsomotiloissa tulisi olla pääsy useille valinnaisille pyörätuolipaikoille. Katsomossa tulee olla vähintään kaksi pyörätuolipaikkaa 60 istuinpaikkaa kohden.
- Mahdolliselle avustaja- tai opaskoiralle tulee olla katsomossa tilaa käyttäjänsä välittömässä läheisyydessä. Istumapaikka voi olla esimerkiksi rivin päässä, jolloin koiralla on paremmin tilaa käyttäjänsä jaloissa.¹ Voidaan myös tarjota mahdollisuutta jättää koira esityksen ajaksi turvalliseen paikkaan, jossa se ei tule häirityksi.

1 Sekä opas- tai avustajakoira käyttäville vammaisille että eläinallergisille henkilöille pyritään takaamaan yhdenvertaiset osallistumismahdollisuudet. Yleensä teatterisalin kaltaisessa tilassa ongelmaa ei pääse muodostamaan tilan suuren koon ansiosta. Ks. Näkövammaisten keskusliitto: ”Kannanotto opaskoirien käyttäjien ja allergisten ihmisten oikeuksien turvaamiseksi” (www.nkl.fi/fi/etusivu/ajankohtaista/lausunto/kannanotot/4964) ja Allergia- ja astmaliitto: www.allergia.fi/

Tilojen hahmottaminen ja aistiympäristö

- Hyvin valaistussa ympäristössä tila ja kulkureitit sekä mahdolliset tasoerot on helppo hahmottaa. Valon suuntaamisella ja laadulla on suuri merkitys: häikäistyminen voi haitata heikkonäköistä pitkän aikaa.
- Pintojen värien valinnassa on oleellista, että värit auttavat hahmottamaan tilan ja kulkureitit. Lattiamateriaalin värityksellä voidaan auttaa kulkijaa: kontrasteilla tulee varoittaa esimerkiksi yllättävästä tasoterosta.
- Opastuksen on oltava kattavaa ja katkeamatonta. Opasteita tarvitaan aina kulkusuuntaa valittaessa. Hyvä tilaan sijoitettu opaste on selkeästi erottuva, yksiselitteinen ja luontevassa paikassa. Opasteissa kannattaa käyttää symboleita eli tunnuskuvia helpottamaan viestin ymmärtämistä.
- Hyvä akustiikka helpottaa vuorovaikutusta.
- Kuulon heiketessä tarvitaan myös kuulemista helpottavia apuvälineitä. Esimerkiksi induktiosilmukka helpottaa kuulokojeen käyttäjien osallistumista näytökseen, sillä se siirtää näyttämön äänet suoraan kuulokojeeseen ohittaen katsomon hälyäänet. Induktiosilmukan tai vastaavan äänensiirtolaitteiston (esim. FM-tai infrapunalaitteet) asentaminen katsomoon tai sen osaan sekä lipunmyyntiin ja yleisötiloihin on tarpeellista. Jo asennettu laitteisto tulee huoltaa säännöllisesti ja pitää päälle kytkettynä.

Hygieniatilat

- Asianmukaisten esteettömien wc- ja hygieniatilojen järjestämisestä on huolehdittava. Esteettömien ja sukupuolineutraalien yksittäisten wc-huoneiden (nk. invavessat) lisäksi on hyvä, jos wc-ryhmissä on aina vähintään yksi liikkumisesteisille käyttäjille soveltuva wc-tila.
- Esteetön wc tulee löytää helposti, sinne tulee päästä vaivattomasti ja tilan olla helposti hahmotettavissa ja ymmärrettävissä.
- Sukupuolineutraalit wc-tilat ovat osa moninaisuuden huomioimista rakennetussa ympäristössä. Jako naisten ja miesten wc-tiloihin ei palvele sellaista henkilöä, jolla sukupuoli-identiteetti ei ole yksiselitteisen kaksijakoinen (esimerkiksi transsukupuoliset) tai jos vammaisella henkilöllä on vastakkaista sukupuolta oleva avustaja.

Perustietoa luiskista ja hisseistä

- Esteettömällä reitillä tarvitaan tasoeroissa askelmien lisäksi luiska. Luiskia välitasanteineen tarvitaan tilanteissa, joissa tasoeroa ei ole hoidettu hissillä tai muulla nostolaitteella. Luiskaa voidaan käyttää silloin, kun tasoero on enintään metrin suuruinen. Esteetön luiska on tarpeeksi loiva (5–8 %) ja pinnaltaan kova, tasainen ja luistamaton.
- Aina, kun tasojen välinen korkeusero on ainakin metrin, suositellaan hissiä tai muuta henkilökäyttöön tarkoitettua tasonvaihtolaitetta luiskan sijaan.
- Esteettömän hissien tulee olla tarpeeksi tilava, helppokäyttöinen ja turvallinen. Hissin painikkeiden tulee erottua selkeästi ja olla pyörätuolilla liikkuvalla sopivalla korkeudella.

Lisätietoa:

- Invalidiliiton Esteettömyyskeskus ESKE ylläpitää verkkosivustoa www.esteeton.fi. Tieto-osio sisältää runsaasti käytännönläheisiä ohjeita kuvineen, tietoa lainsäädännöstä sekä laajan listan teemaa käsittelevistä julkaisuista.
- Yksityiskohtainen apuväline rakennetun ympäristön esteettömyyden edistämiseen on esteettömyyden kartoitusmenetelmä (ESKEH). Sen kriteerejä ja kartoituslomakkeita voi hyödyntää tarkistuslistan tavoin esteettömyyden arvioimiseen.
Ks: www.esteeton.fi/portal/fi/esteettomyysprojektit/eskeh-projekti_esteettomyyden_arviointimenetelman_ja_kartoituslomakkeen_kehittaminen_/

3. Kuvailutulkkauksen järjestäminen esitykseen

Kuvailutulkkaus tarkoittaa visuaalisen ärsykkeen muuttamista puhutuksi kieleksi. Kuvailutulkkauksessa kuvailutulkki pyrkii välittämään kohteen sanallisesti niin, että sokea tai heikkonäköinen voi päästä osalliseksi kokemuksesta yhdenvertaisesti näkevien kanssa.

Kuvailutulkkaus helpottaa näytelmän ja sen juonen seuraamista täydentämällä ja selventämällä esitystä. Sokea tai heikkonäköinen henkilö saa tietää tulkin kuvailemana esimerkiksi sen, kuka tulee näyttämölle ja minkä näköisenä. Kuvailutulkkaus tukee myös lavasteiden merkityksen ymmärtämistä. Ilman kuvailutulkausta näkövammaisen tai sokean henkilön voi olla vaikeaa tai mahdotonta seurata esitystä.

Kuvailutulkkauksen etukäteisjärjestelyt

- Valinta siitä, mikä teatterin ohjelmistossa oleva näytelmä kuvailutulkataan, kannattaa tehdä yhteistyössä kuvailutulkkauksen asiantuntijoiden kanssa. Näin on mahdollista valita kuvailutulkkauksen kannalta toimiva esitys.
- Kun kuvailutulkattua näytelmää valitaan, kannattaa jo suunnitteluvaiheessa luoda yhteys myös kuvailutulkkauksen käyttäjiin. Esimerkiksi paikalliset näkövammaisyhdistykset, Näkövammaisten kulttuuripalvelu tai Näkövammaisten keskusliitto voivat antaa tietoa käyttäjänäkökulmasta, kuten siitä, mikä voisi olla hyvä ajankohta kuvailutulkatulle esitykselle. Yhteistyö suunnitteluvaiheessa helpottaa myös tiedottamista ja varmistaa, että kohdeyleisö löytää helpommin kuvailutulkatun esityksen.
- Kuvailutulkkien yhteystietoja saa esimerkiksi Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry:n kautta: www.kulttuuripalvelu.fi.
- Teatteri voi pyrkiä tuottamaan itse jokaisella kaudella yhdestä näytelmästä esimerkiksi 1-2 kuvailutulkattua näytäntöä. Tällä tavoin teatteri voi osoittaa huomioivansa palveluissaan myös näkövammaisia teatterikävijöitä.
- Kuvailutulkkauksen valmistelu tiettyyn näytelmään kannattaa aloittaa hyvissä ajoin, jotta esimerkiksi kuvailutulkkauslaitteistoon liittyvät tekniset järjestelyt ehditään toteuttaa, kuvailutulkki ehtii valmistella kuvailutulkausta riittävästi ja aikaa on myös tiedottamiseen.

- Kuvailutulkki valmistelee kuvailutulkkauksikirjoituksen etukäteen katsomalla esityksen, tutustumalla käsiohjelmaan ja näytelmän käsikirjoitukseen ja mahdollisesti myös haastatteleamalla lavastajaa, puvustajaa ja valosuunnittelijaa. Kuvailutulkin työtä helpottaa, jos hän saa käyttöönsä esityksestä tehdyn tallenteen. Kuvailutulkkauksia yleisölle tapahtuu kuitenkin aina reaaliajassa.
- Aulahenkilökunnalle ja vahtimestareille on tiedotettava hyvissä ajoin kuvailutulkatusta näytännöstä ja sen vaatimista mahdollisista erityisjärjestelyistä, kuten kuvailutulkkauksuulokkeiden jakamisesta ja niiden käytön opastamisesta, sekä asiakkaiden ohjaamisesta heidän istumapaikoilleen.
- Näkövammaiselle yleisölle tulisi tarjota mahdollisuutta tutustua näytelmän lavastukseen ja puvustukseen tunnustelemalla ennen näytäntöä (ns. koskettelukierros). Kierrokseen voi sisällyttää mahdollisuuksien mukaan myös näyttelijöiden antamana ääninäytteet. Koskettelukierros sekä ääninäytteet täydentävät kuvailutulkkauksia ja helpottavat esityksen seuraamista kuten roolihahmojen tunnistamista.
- Näytelmän taiteelliselle työryhmälle tulee tiedottaa kuvailutulkkauksuunnitelmista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tällä tavoin he voivat varautua ajoissa aikataulumuutoksiin, joita saattavat aiheuttaa esimerkiksi koskettelukierros sekä näyttelijöiden ääninäytteiden antaminen.

Tarvittava laitteisto

- Kuvailutulkatun esityksen järjestäminen edellyttää, että käytössä on kuvailutulkkauksilaitteisto. Laitteistoon sisältyy yleensä langattomat kuulokkeet, lähetin, lähettimen verkkovirta- ja paristovirtalähde, mikrofoni- ja vahvistin sekä pääpantamikrofoni. Lisätietoa laitteistoista saa esimerkiksi Näkövammaisten kulttuuripalvelusta (www.kulttuuripalvelu.fi).
- Kuvailutulkkauksilaitteiston voi pääkaupunkiseudulla lainata veloituksetta Näkövammaisten Kulttuuripalvelusta osoitteesta: toimisto(a)kulttuuripalvelu.fi ja muualla Suomessa Näkövammaisten Keskusliiton alueyhdistyksistä: www.nkl.fi/fi/etusivu/yhteys/alueyhd.
- Kuvailutulkkauksilaitteiston käyttöön voi pyytää opastusta esimerkiksi Näkövammaisten Keskusliitosta, Näkövammaisten kulttuuripalvelusta tai Näkövammaisten Keskusliiton alueyhdistyksistä.
- Teatterin oman teknisen laitteiston ja kuvailutulkkauksilaitteiston keskinäinen häiriötön toiminta on tärkeää varmistaa etukäteen.

Kuvailutulkin tila ja tarvittavat kalusteet

- Kuvailutulkille varataan mahdollisuuksien mukaan oma tila kuvailutulkkauksista varten. Jos oman tilan tarjoaminen on haasteellista, kuvailutulkin kanssa kannattaa etsiä yhdessä vaihtoehtoisia ratkaisuja. Esimerkiksi simultaanitulkauksessa käytettäviä äänieristettyjä ”koppeja” voi vuokrata simultaanitulkkauslaitteistoja vuokraavilta yritysiltä.
- Kuvailutulkkauksen kannalta toimivimman tilan ominaisuuksia:
 - tilasta on näköyhteys esiintyjiin ja katsomoon ensisijaisesti suoraan, mutta vaihtoehtoisesti myös esimerkiksi monitorin kautta.
 - tila on äänieristetty niin, ettei kuvailutulkin puhe häiritse sivullisia.
 - tilassa ei ole häiritseviä taustääniä.
 - näyttämöään saa kuulumaan tilaan hyvin ja sen voimakkuutta pystyy helposti säätämään.
 - tilassa on kuvailutulkille tuoli sekä tasot kuvailutulkkauslaitteistolle ja kuvailutulkkauskeskirjoitukselle (esimerkiksi nuottiteline).
 - tilassa on kuvailutulkin työskentelytason valaiseva kohdevalaistus, joka ei häiritse esiintyjä eikä katsojia.
 - tila ei aiheuta häiriötä lähettimen toimintaan.

Tiedottaminen kuvailutulkatuista näytännöistä ja lipunmyynti

- Kuvailutulkatuista näytännöistä on tärkeää tiedottaa mahdollisimman kattavasti teatterin omilla verkkosivuilla, uutiskirjeissä ja esitteissä, jotta sekä kohdeyleisö että muu yleisö saa hyvissä ajoin tietoa palvelusta. Tieto siitä, että näytäntö on kuvailutulkattu, kannattaa laittaa esille myös teatterin verkkosivuilla olevaan esityskalenteriin. Tiedon yhteydessä on hyvä mainita, että se, että näytös on kuvailutulkattu, ei vaikuta muuhun yleisöön.
- Kuvailutulkatusta näytännöstä kannattaa tiedottaa näkövammaiselle kohdeyleisölle mm. Näkövammaisten Keskusliiton, Näkövammaisten Kulttuuripalvelun sekä Näkövammaisten Keskusliiton alueyhdistysten kautta.
- Mikäli katsojaryhmälle voidaan järjestää mahdollisuus kuvailutulkkaukseen heidän valitsemassaan esityksessä (joko teatterin tai asiakkaan kustantamana), tästä mahdollisuudesta kannattaa tiedottaa teatterin verkkosivuilla ja esitteissä sekä suoraan kohdeyleisölle.
- Teatterisalin eturivistä varataan paikkoja niille näkövammaisille katsojille, jotka haluavat kuulla näyttelijöiden liikkeit.

- Opaskoiran mukana olostä kannattaa kysyä varauksen yhteydessä. Asiakkaalle olisi hyvä varata paikka, jossa koiralla olisi riittävästi tilaa käyttäjensä välittömässä läheisyydessä.
- Teatteriin saapumisen ja siellä liikkumisen kannalta keskeiset ennakotiedot tulee lähettää esteettömässä muodossa (esteettömistä teksti- ja äänitiedostoista hiukan lisää edempänä) etukäteen kuvailutulkkauksa käyttäville henkilöille. Olennaisia perustietoja ovat mm.:
 - teatterin nimi ja näyttämö sekä käyntiosoite.
 - kokoontumispaikka teatterilla.
 - näytännön alkamis- ja loppumisajankohta.
 - paikka, jossa kuulokkeet jaetaan katsojille.
 - näyttämön sekä tarjoilu- ja wc-tilojen sijainti.
 - kellonaika, jolloin näytännön kuvailutulkkauks alkaa kuulua kuulokkeista (mahdollisesti jo ennen näytännön alkamista).
 - mahdollisen koskettelukierroksen alkamis- ja loppumisajankohta- ja paikka.
 - sanakartta teatterista (Sanakartta² on teatterin pohjakartan sanallinen kuvaus. Sanakartasta saatua tietoa täydentäisi teatterissa paikan päällä tunnusteltavaksi tarkoitettu kohokartta³, jonka avulla voi hahmottaa tilojen kokoa, suhteita toisiinsa sekä etäisyyksiä eri paikkojen välillä.⁴)
 - tarvitseeko näkövammaisen henkilö oman avustajan liikkumiseen, vai voiko henkilökunta tarvittaessa avustaa.
- Näytelmän ymmärtämistä helpottavaa ennakkomateriaalia voi lähettää etukäteen kuvailutulkkauksen käyttäjille esteettömässä muodossa (esteettömät teksti- ja äänitiedostot). Hyödyllistä tietoa ovat mm.
 - näyttelijöiden ääninäytteet tallenteena.
 - lavastuksen, valaistuksen ja puvustuksen sekä roolihahmojen yleisen olemuksen kuvailutulkkauks äänitiedostona.
 - käsiohjelma teksti- ja äänitiedostona.

2 Sanakarttoja on luettavissa ja kuunneltavissa mm. Suomen Kansallisteatterin (www.kansallisteatteri.fi) ja Musiikkitalon verkkosivuilla (www.musiikkitalo.fi).

3 Kohokartan voi tuottaa suhteellisen vaivattomasti ja edullisesti olemassa olevaa pohjapiirrosta hyödyntäen esimerkiksi Näkövammaisten keskusliiton kirjapainopalveluissa: www.nkl.fi.

4 Mikäli teatteri haluaa välittää tietoa näkövammaiselle henkilölle teatterirakennuksen arkkitehtuurista, tarvittaisiin teatterirakennuksen kosketeltava pienoismalli ja rakennuksen julkisivusta kohokuva. Lisätietoa kosketeltavista pienoismalleista ja kohokuvista saa mm. Kosketeltavaa kulttuuria -tietopakettista, joka löytyy Kulttuuria kaikille -palvelun verkkosivuilta: www.kulttuuriakaikille.fi.

- Esteetön tekstitiedosto tarkoittaa, että tiedoston voi lukea ruudunlukuohjelmalla. Esimerkiksi DOC- ja RTF- muotoiset tiedostot sekä HTML-versiot ovat esteettömiä, DOC-tiedostossa on kuitenkin tärkeää muistaa käyttää otsikkomäärittäjiä. Usein käytetty PDF-tiedostomuoto (Portable Document Format) ei ole saavutettava ruudunlukuohjelmaa käyttävän näkövammaisen henkilön kannalta.
- Äänitiedostoista hyvin aukeavat ainakin MP3- ja Wav-tiedostotyytit.

Kulut ja resursointi

- Kuvailutulkkauksen kulut koostuvat kuvailutulkin palkkiosta. Tulkkille maksetaan tuntikorvausta esivalmistelutyöstä sekä tuntiperusteiset tulkkauuspalkkiot näytännöistä, joissa hän kuvailutulkkaa.
- Kuvailutulkille tulee tarjota mahdollisuus seurata kuvailutulkattavan näytelmän harjoituksia ja esityksiä maksutta tulkkauksen valmistelemiseksi.
- Kuvailutulkkauslaitteiston voi pääkaupunkiseudulla lainata veloituksetta Näkövammaisten Kulttuuripalvelusta osoitteesta: toimisto(a)kulttuuripalvelu.fi ja muualla Suomessa Näkövammaisten Keskusliiton alueyhdistyksistä: www.nkl.fi/fi/etusivu/yhteys/alueyhd.
- Teatterin henkilökunnalta kuluu työpanosta ja aikaa järjestelyihin.
- Kuvailutulkkauksen rahoitukseen on erilaisia ratkaisuja, myös esimerkiksi saavutettavuuden edistämiseen tarkoitetut apurahat (ks. esim. www.kulttuuriakaikille.fi/rahoituslahteita).

Lisätietoa:

- Näkövammaisten kulttuuripalvelu: www.kulttuuripalvelu.fi
- Raportti ”Kuvailutulkkauksen järjestäminen ammattiteatterissa – Kokemuksia ja suosituksia” (Aaltonen, Anu 2011) kertoo Näkövammaisten Keskusliitto ry:n koordinoimasta Kuvailutulkkaus ammattiteattereissa -pilottihankkeesta (2011), jossa haettiin yleisiä käytäntöjä kuvailutulkattujen esitysten toteuttamiseksi ammattiteattereissa. Raportti löytyy mm. Kulttuuria kaikille -palvelun verkkosivuilta: www.kulttuuriakaikille.fi.

4. Viittomakielisen tulkkauksen järjestäminen esitykseen

Viittomakielelle tulkatussa teatteriesityksessä viittomakielen tulkki viittoo reaaliaikaisesti katsomossa istuville katsojille esityksen vuorosanat sekä muuta mahdollista äänimaailmaa. Viittomakielen pääasiallinen käyttäjäryhmä ovat kuurot ihmiset. Koska viitottuja ilmaisukeinoja on monia, kuten suomalainen viittomakieli, suomenruotsalainen viittomakieli ja viitottu puhe, tapahtuu tulkkauksenmuodon valinta käyttäjäryhmän mukaan. Viittomakielisten näyttelijöiden kanssa voidaan myös tehdä viittomakielistä teatteria, jolloin viittomakieli tulkataan tarvittaessa puheeksi. Seuraavassa käsitellään kuitenkin ohjelmistossa olevan näytelmän tulkkauksesta puhutusta dialogista viittomakielelle.

Viittomakielisen tulkkauksen etukäteisjärjestelyt

- Kun viittomakielelle tulkattua näytelmää valitaan, kannattaa jo suunnitteluvaiheessa luoda yhteys viittomakielisen tulkkauksen käyttäjiin. Esimerkiksi paikalliset yhdistykset tai Kuurojen liitto voivat antaa tietoa käyttäjänäkökulmasta, kuten siitä, mikä voisi olla hyvä ajankohta tulkatulle esitykselle. Yhteistyö suunnitteluvaiheessa helpottaa myös tiedottamista ja varmistaa, että kohdeyleisö löytää helpommin tulkatun esityksen.
- Tulkkauksen voi tilata suoraan tulkkaukspalvelua tuottavalta yritykseltä tai keskitetysti tulkkaukspalveluita välittävästä Tulkkitalaus.fi -palvelusta. Teatteri voi valita tulkin esimerkiksi pyytämiensä tarjousten perusteella. Yleensä tulkkaustehtäviin vaaditaan kaksi tulkkia, jotta tulkit pystyvät vuorottelemaan ja mahdollisesti jakamaan keskenään ”rooleja”.
- Teatteri voi pyrkiä tuottamaan itse jokaisella kaudella yhdestä näytelmästä esimerkiksi 1-2 viittomakielelle tulkattua näytäntöä. Tällä tavoin teatteri voi osoittaa huomioivansa palveluissaan myös viittomakielisiä teatterikävijöitä.
- Viittomakielisen tulkkauksen valmistelu tiettyyn näytelmään kannattaa aloittaa hyvissä ajoin ennen tulkattua näytäntöä. Aikaa tarvitaan suunnitteluun yhteistyössä käyttäjien kanssa sekä tulkkien perehtymiseen, tulkkauksen valmisteluun sekä tiedotukseen.

- Tulkkien kanssa sovitaan etukäteisvalmisteluista. Heille toimitetaan näytelmän käsikirjoitus, päivitetyt versiot harjoituskauden edetessä sekä videotallenne näytelmästä. Tulkit on muistettava pitää ajan tasalla tulkkauksen valmisteluun vaikuttavista näytelmän sekä harjoitus- ja esityskautta koskevista muutoksista.
- Teatteri ja tulkkauspalvelun tuottaja tai tulkit voivat tehdä yhteistyösopimuksen. Sopimukseen kirjataan tulkkauspalkkiot sekä tulkattavat esitykset ja harjoitukset, joihin tulkki osallistuu. Näytelmän katseleminen ennakoon on osa valmistautumista ja siten sen tulee olla tulkeille maksutonta.

Viittomakielen tulkin työskentelytila

- Tulkki/tulkit tulee sijoittaa teatterisalissa siten, että tulkkausta seuraavat henkilöt pystyvät seuraamaan samalla sujuvasti sekä tulkkausta että esitystä.
- Tulkit saattavat käyttää työskennellessään istuimia. Istuinten käsituot voivat haitata käsillä ilmaisua, joten on hyvä varata käsituettomia istuimia.
- Tulkkaukseen suunnattu valaistus tulee suunnitella siten, että myös tulkin kasvot näkyvät tulkkausta seuraaville.

Tiedottaminen viittomakielelle tulkatusta esityksestä ja lipunmyynti

- Viittomakielelle tulkatuista näytännöistä on tärkeää tiedottaa teatterin omilla verkkosivuilla, esityskalentereissa, uutiskirjeissä ja esitteissä. Siten sekä kohdeyleisö että muu yleisö saa mahdollisimman kattavasti tietoa palvelusta. Perustietoa viittomakielisistä palveluista voi välittää myös viittomakielellä esimerkiksi verkkosivuilla olevan videon kautta.⁵
- Tiedotusta on tärkeää suunnata myös suoraan kohdeyleisöille eli viittomakielisten yhteisöille.

5 Esimerkiksi Työväenmuseum Werstas sekä Taidekeskus Purnu kertovat toiminnastaan viittomakielellä Youtube-verkkosivustolla: www.youtube.com/watch?v=gR0ShgP04T4 ja www.youtube.com/watch?v=CNVFnG5nxcn.

- Mikäli katsojaryhmälle voidaan järjestää viittomakielinen tulkkaus heidän itse valitsemaansa esitykseen (joko teatterin tai asiakkaan kustantamana), mahdollisuudesta kannattaa tiedottaa teatterin verkkosivuilla ja esitteissä sekä lisäksi suoraan kohdeyleisölle.
- Teatterisalista varataan tulkkausta seuraaville katsojille paikkoja, joista näkyvyys näyttämölle ja tulkkiin on paras mahdollinen. Lisäksi tulee huolehtia, että lipunmyynti on tietoinen tulkkauksen seuraajille varatuista paikoista.

Kulut ja resursointi

- Viittomakielisen tulkkauksen kulut koostuvat tulkkauksen tuntikorvauksesta mahdollisine lisineen (esimerkiksi iltalisä), sekä tulkkien matkakuluista ja matka-ajankorvauksesta. Kokonaisuuteen sisältyvät sekä esivalmistelutyö että tulkkauspalkkiot näytännöistä.
- Teatterin henkilökunnalla kuluu työpanosta ja aikaa järjestelyihin.
- Tulkeille tulee tarjota mahdollisuus seurata harjoituksia ja esityksiä maksutta tulkkauksen valmistelemiseksi.
- Tulkkauksen rahoittamiseen on erilaisia ratkaisuja, myös esimerkiksi saavutettavuuden edistämiseen tarkoitetut apurahat (ks. esim. www.kulttuuriakaikille.fi/rahoituslahteita).
- Tulkkausta on teattereissa järjestetty myös siten, että asiakas tai asiakasryhmä käyttää Kelan myöntämää tulkkauspalvelua. Näissä tapauksissa asiakas tilaa tulkin teatteriin Kelan tulkkauspalvelun välityskeskuksesta, joka välittää tulkkauspalvelua asiakkaiden henkilökohtaisten tulkkauspalvelupäätösten nojalla.

Lisätietoa:

- Kuurojen liitto: www.kl-deaf.fi
- Tarkistuslista ”Viittomakielisten asiakkaiden huomioiminen kulttuuripalveluissa - tarkistuslista tapahtuman järjestäjille” auttaa huomiomaan viittomakieliset tapahtumia järjestettäessä: www.kulttuuriakaikille.fi.

5. Tekstityksen toteuttaminen esitykseen

Teatteritekstittämisellä tarkoitetaan esityksen vuorosanojen esittämistä yleisölle tiivistetyssä tekstimuodossa reaaliajassa. Kielensisäisessä tekstityksessä pyritään mahdollisuuksien mukaan kuvaamaan myös esityksen muuta äänimaailmaa sekä antamaan ymmärtämisen kannalta tärkeää ääniin liittyvää tietoa (esimerkiksi dialogissa eri henkilöt voidaan merkitä siten että puhujat tunnistaa ja erottaa toisistaan).

Teatteriesitysten kielensisäisestä tekstittämisestä hyöttyy huomattavan suuri joukko katsojia: se palvelee kuuroja henkilöitä ja vaikeasti huonokuuloisia, jotka eivät kykene seuraamaan esitystä pelkän kuulon varassa, sekä lievemmin huonokuuloisia, jotka voivat tarkistaa tekstistä sen, mistä eivät saaneet selvää. Lisäksi tekstitys palvelee muunkielisiä katsojia.⁶

Tekstitys voidaan sijoittaa näyttämön ulkopuolelle tai lavastuksen yläpuolelle niin, ettei sen ajatella kuuluvan taiteelliseen kokonaisuuteen. Tekstitys voidaan myös esittää jokaiselle katsojalle jaettavassa pienessä tekstitysnäytössä.

Tekstitys voidaan sijoittaa myös näyttämökuvaan. Tällöin tekstitys suunnitellaan alusta alkaen osaksi esityksen visuaalista kokemusta, dramaturgiaa, tapahtumien kuljetusta ja rytmitystä.

Tekstitettävän esityksen etukäteisjärjestelyt

- Valinta siitä, mikä teatterin ohjelmistossa oleva näytelmä tekstitetään, kannattaa tehdä yhteistyössä teatteritekstittämisen asiantuntijoiden kanssa. Näin on mahdollista valita tekstittämisen kannalta toimiva esitys.
- Kun tekstitettyä näytelmää valitaan, kannattaa jo suunnitteluvaiheessa luoda yhteys tekstityksen käyttäjiin. Esimerkiksi paikalliset kuulovammaisyhdistykset tai Kuurojen liitto voivat antaa tietoa käyttäjänäkökulmasta, kuten siitä, mikä voisi olla hyvä ajankohta tekstitetylle esitykselle. Yhteistyö suunnitteluvaiheessa helpottaa myös tiedottamista ja varmistaa, että kohdeyleisö löytää helpommin tekstitetyn esityksen.

6 Suomen Teatterit ry valmistelee Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton kanssa suositussopimusta tekstityksiin liittyen. Suositeltavaa on, että tekstityksen ja käännöksen tekijäksi valitaan henkilö, jolla on kokemusta teatteritekstityksestä.

Kuuloliitto ry, Suomen Näytelmäkirjailijat ja Käsikirjoittajat ry ja Suomen Teatterit ry ovat käynnistäneet vuonna 2013 opetus- ja Kulttuuriministeriön rahoittaman yhteishankkeen, jonka tavoitteena on lisätä Näytelmät.fi-näytelmäluetteloon mahdollisuus säilyttää tekstityksiä näytelmäkäsikirjoitusten yhteydessä. Näin tekstityksiä voidaan hyödyntää myös uuden version tekstityksen pohjana, vaikka tuotanto uudessa ohjauksessa muuttuisi.

- Teatteriesitysten tekstittäjistä saa tietoa esimerkiksi Kuuloliiton (www.kuuloliitto.fi) kautta.
- Teatteri voi pyrkiä tuottamaan itse jokaisella kaudella yhdestä näytelmästä esimerkiksi 1-2 tekstitettyä näytäntöä. Tällä tavoin teatteri osoittaa huomioivansa palveluissaan myös kuulovammaisia, kuuroja ja muunkielisiä kävijöitä.
- Tekstitetyn näytännön valmistelu tulee aloittaa hyvissä ajoin ennen näytäntöä, jotta esimerkiksi tekstityslaitteistoon liittyvät tekniset järjestelyt saadaan toteutettua ja tekstittäjä ehtii valmistella tekstityksen.
- Tekstittäjä tekee varsinaisen tekstittämisen etukäteen, mutta tekstitys esitetään yleisölle aina reaaliajassa.
- Tekstittäjä valmistautuu esityksen tekstittämiseen tutustumalla ensin käsikirjoitukseen. Tekstittäjälle annettavan käsikirjoituksen tulisi vastata mahdollisimman tarkasti esityksen lopullista muotoa. Tällöin tekstittäjän on helpompi työstää käsikirjoituksesta sopiva tekstitys.
- Tekstittäjän on aina nähtävä valmis esitys joko videotallenteena ja/tai myös live-esityksenä. Näytelmän katseleminen ennakkoon on osa valmistautumista ja sen tulee olla tekstittäjälle maksutonta. Seuratessaan harjoituksia/esitystä tekstittäjä saa olennaista tietoa tekstitykseen sisällytettävästä äänimaailmasta sekä tietoa tekstityksen rytmittämistä varten. Lisäksi hän voi havaita mahdolliset muutokset, joita repliikkeihin on tehty käsikirjoitusvaiheen jälkeen.
- Tekstityksen ajastaja painaa esiin etukäteen valmistellut, puheesta tiivistetyt, repliikit sitä mukaa, kun ne todellisuudessa lausutaan. Tekstittäjän tai jonkun muun tekstien reaaliaikaisesta esittämisestä vastaavan henkilön läsnäolo esityksessä on siis aina välttämätöntä, jotta oikeat repliikit näkyisivät yleisölle oikealla hetkellä.

Tarvittava laitteisto ja tila

- Tekstitetyn näytännön järjestäminen edellyttää, että käytössä on tekstityslaitteisto. Laitteistojen tekniikka kehittyy ja elää koko ajan. Seuraavassa on mainittu yleisellä tasolla laitteistovaihtoehtoja. Lisätietoja laitteistoista saa mm. Kimmo Karjusen artikkelista ”Dialogin tekstityksen toteutusvaihtoehdot näyttämötaiteissa” (2011), joka löytyy osoitteesta:
www.kuulokynnys.fi/kuulokynnys/viestinta/teatteritekstitys/.
 - Katsojille jaettava kannettava henkilökohtainen tekstitysnäyttö, jota voi pitää kädessä tai sylissä tai mahdollisesti kiinnittää edessä olevan istuimen selkänojaan.
 - Kaikille katsojille yhtä aikaa näkyvä tekstitys esimerkiksi suurella näytöllä tai projektorilla heijastettuna valkokankaalle tai sopivalle seinäpinnalle.

- Laitteiston hankinnassa kannattaa kääntyä tahojen puoleen, jotka ovat toteuttaneet tekstityksiä aiemminkin. Esimerkiksi Svenska Teatern on ottanut syksyllä 2012 käyttöönsä katsojille jaettavat tekstitysnäytöt ja Espoon teatterilla on jo useamman vuoden ajalta kokemusta kaikille katsojille yhtä aikaa näkyvästä tekstityksestä.
- Tekstityksen ajastaja tarvitsee paikan, jossa hän painaa esiin repliikit sitä mukaa, kun ne todellisuudessa lausutaan. Paikan valinnan kannalta on tärkeää, että:
 - tilasta on näköyhteys esiintyjiin ja katsomoon.
 - tilassa ei ole häiritseviä taustäääniä.
 - näyttämöään kuuluu tilaan.

Tiedotus tekstitetyistä näytännöistä

- Tekstitetyistä näytännöistä on tärkeää tiedottaa mahdollisimman kattavasti teatterin omilla verkkosivuilla, uutiskirjeissä ja esitteissä, jotta sekä kohdeyleisö että muu yleisö saa hyvissä ajoin tietoa palvelusta. Tieto siitä, että näytäntö on tekstitetty, kannattaa laittaa esille myös teatterin verkkosivuilla olevaan esityskalenteriin.
- Tekstitetystä näytännöstä on tärkeää tiedottaa kohdeyleisöille mm. Kuuloliiton, Kuurojen Liiton sekä erilaisten muunkielisille henkilöille toimintaansa suuntaavien yhdistysten kautta. (Kansainvälinen taidekeskus Kassandra ry, maahanmuuttajille suunnattu Infopankki jne.)
- Mikäli katsojaryhmä voi tilata tekstityksen valitsemaansa esitykseen, tiedotetaan mahdollisuudesta teatterin verkkosivuilla ja esitteissä sekä lisäksi suoraan kohdeyleisölle (asiakas ja teatteri sopivat erikseen kustannusten kattamisesta).
- Teatterisalista varataan tekstitystä seuraaville katsojille paikkoja, joista näkyvyys tekstitykseen on paras mahdollinen. Huolehditaan myös siitä, että lipunmyynnissä tiedetään mitkä paikat varataan tekstitystä tarvitseville ja millä paikoilla induktiosilmukkaa voi käyttää.

Kulut ja resursointi

- Tekstityksen kulut koostuvat tekstittäjän (ja mahdollisen erillisen ajastajan) palkkiosta sekä mahdollisista laitteistohankinnoista.

- Teatteri ja tekstittäjä sopivat tekstityksen esivalmistelutyön korvaamisesta. Lisäksi tekstittäjälle (tai erilliselle ajastajalle) maksetaan palkkiot näytännöistä, joissa hän ajastaa tekstityksen.
- Tekstittäjälle tulee tarjota mahdollisuus seurata harjoituksia ja esityksiä maksutta tekstityksen valmistelemiseksi.
- Yksinkertaisimmillaan laitteisto tarkoittaa projektoria, jolla heijastetaan tasaiselle seinäpinnalle tavallisella tekstinkäsittelyohjelmalla tehty tekstitys.
- Teatterin henkilökunnalta kuluu työpanosta ja aikaa järjestelyihin.
- Tekstityksen rahoittamiseen voi olla erilaisia ratkaisuja, myös esimerkiksi saavutettavuuden edistämiseen tarkoitetut apurahat (ks. esimerkiksi www.kulttuuriakaikille.fi/rahoituslahteita).

Lisätietoa:

- Turpeinen, lida 2013. Selvitys suomalaisten teattereiden tekstityskäytännöistä & ehdotuksia teatteritekstittämisen edistämiseksi. Suomen Teatterit ry. Tilaaaja Kuuloliitto ry. www.suomenteatterit.fi/jasenpalvelut/tutkimukset-ja-julkaisut/
- Kuuloliitto: www.kuuloliitto.fi
- Kuuloliiton koordinoimassa Näyttämötaide saavutettavaksi -hankkeessa (2011–2012) on julkaistu kokoelma teatteritekstittämiseen liittyviä artikkeleja: www.kuulokynnys.fi/kuulokynnys/viestinta/teatteritekstitys/.
- Pietilä, Pia-Tuulia 2008. Tekstiä teatterissa? Tietopaketti teatteritekstityksestä. Kulttuuria kaikille -palvelun verkkojulkaisuja 5:2008. Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Valtion taidemuseo. www.kulttuuriakaikille.fi

6. Hyviä käytäntöjä saavutettavaan hinnoitteluun

Saavutettava hinnoittelu huomioi taloudellisesti heikommassa asemassa olevien henkilöiden osallistumismahdollisuuksia sekä vammaisten ihmisten mahdollista tarvetta henkilökohtaiseen avustajaan tai tulkkiin.

- Hinnoittelultaan saavutettavat palvelut ovat kohtuuhintaisia ja niissä on lisäksi huomioitu alennukset esimerkiksi opiskelijoille, työttömille ja eläkeläisille.
- Teatteri voi myös tarjota ilmaista sisäänpääsyä esimerkiksi tiettyinä ajankohtina.
- Vammaisen henkilön avustajan tai tulkin tulee päästä esityksiin maksutta. Vain siten avustajan tarve ei aseta apua tarvitsevaa henkilöä heikompaan asemaan muihin teatterissakävijöihin nähden. Mikäli avustajalle tai tulkille ei sallita maksutonta sisäänpääsyä, joutuu vammaisen henkilö maksamaan oman lippunsa lisäksi työssä olevan avustajan tai tulkin lipun. Vammaisilla ihmisillä ei ole yhtenäistä henkilökorttia tai muuta todistetta, joka osoittaisi avustajan tarpeen, mutta tarve on yleensä ilmeinen.⁷
- Teatterin valitsemista hinnoittelukäytännöistä tulee tiedottaa koko henkilökunnalle, jotta lipunmyynnissä tiedetään miten toimia.

7 Vammaiset ihmiset ovat vammaispalvelulain nojalla oikeutettuja henkilökohtaiseen avustajaan. Henkilökohtainen avustaja voi olla esimerkiksi liikkumisesteisellä asiakkaalla tai näkö- tai kehitysvammaisella henkilöllä. Vammaisten henkilöiden tulkkaukspalvelulain perusteella kuulovammaisilla, kuulo-näkövammaisilla ja puhevammaisilla on oikeus Kelan järjestämään henkilökohtaiseen tulkkaukspalveluun, jota voi olla mm. viittomakielen tulkkaukset, kirjoitustulkkaukset ja puheelle tulkkaukset. Henkilökohtaisten avustajien työnantajien liitto, Kelan vammaisten tulkkaukspalvelukeskus ja Helsingin kaupungin sosiaalivirasto esittävät näkökantanaan, että vammaisen henkilön avustajan tai tulkin tulee päästä esitykseen ilmaiseksi.

7. Moninaisuus teatterissa

Saavutettava teatteri vaalii myös moninaisuutta ja on siten vuoropuhelussa jatkuvassa muutoksessa olevan yhteiskunnan kanssa. Moninaisuuden edistäminen teatterissa näkyy taiteellisissa sisällöissä, roolituksissa, rekrytoinneissa ja teatteritilojen suunnittelussa. Moninaisen teatterin rakentamiseen tarvitaan harvoin suuria investointeja, usein riittää jo pelkkä asennemuutos, tiedostava lähtökohta sekä uudenlaiset toimintatavat.

Moninainen teatteri huomioi erityis- ja vähemmistöryhmiä esitystarjonnan suunnittelussa ja sitä toteutettaessa. Erilaisten vähemmistöryhmien (kuten kulttuuri- ja kielivähemmistöjen, vammaisryhmien tai seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen) kokemusten, kiinnostuksen kohteiden ja teosten tulisi olla integroitu osa saavutettavan ja moninaisen teatterin tarjontaa. Myös näyttelijöiden ja muun henkilökunnan rekrytoinneissa tulisi kiinnittää huomioita moninaisuuteen – tämä koskee luonnollisesti myös oppilaitoksia, joissa koulutetaan tulevia teatteriammattilaisia.

Moninaisuuden tulisi olla luonnollinen osa teatterin arkea, eikä toiseutta korostava lisäys tai stereotypia. Moninaista teatteria ei luoda siten, että esimerkiksi siirtolaistaustainen näyttelijä esittää siirtolaista, vaan sitä tehdään antamalla hänelle yhdenvertaiset mahdollisuudet kehittyä taiteilijana. Teatteriammatilaisen on siksi tärkeää tarkastella kriittisesti omaa puhujapositioniaan ja omien valintojensa taustalla olevia asenteita. Kenestä puhutaan kun puhutaan ”meistä”? Kenen kustannuksella nauretaan?

Myös teatteritiloja suunniteltaessa on tärkeää huomioida moninaisuutta. Tämä koskee erityisesti wc-tiloja sekä henkilökunnan pukuhuoneita. Kulttuuria kaikille -palvelussa kesällä 2012 toteutetun yleisökyselyn mukaan moni seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin itsensä identifioiva mainitsi kulttuurielämän kynnyskysymyksinä olevan toisaalta joidenkin tapahtumien hetero-olettamus, toisaalta sukupuolitettut wc-tilat. Lisäksi muut tutkimukset vahvistavat sen, että erityisesti sukupuolivähemmistöön kuuluvan henkilön on usein vaikea käyttää sukupuolitettuja tiloja, kuten wc-tiloja sekä miesten- ja naisten pukuhuoneita. Tästä syystä on erittäin tärkeää, että teatterissa on myös sukupuolineutraaleja wc-tiloja sekä henkilökunnan käytettävissä erillisiä pukuhuoneita ja suihkutiloja.

Teatteritilojen suunnitteluun liittyy myös mahdollinen hiljentymistilan tarve. Moninaisuutta kunnioittava teatteri voi tarjota hiljentymistilan, jota voi tarpeen vaatiessa käyttää myös rukoustilana.

8. Rahoituslähteitä saavutettavuuden edistämiseen

- Opetus- ja kulttuuriministeriö (www.minedu.fi)
 - Avustus vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen
 - Avustus kuntien kulttuuritoiminnan kehittämis- ja kokeilutoimintaan ja erityistehtäviin
 - Avustus monikulttuurisuuden tukemiseen ja rasismien vastaiseen työhön
 - Avustus kulttuuritilojen peruskorjauksiin ja perustamishankkeisiin
- Kehitysvammaliiton Selkokeskus (www.papunet.net/selkokeskus/)
 - Selkokirjallisuuden valtiotuki
- Taiteen edistämiskeskus (www.taike.fi)
 - Monikulttuurisuuden kohdeapurahat
 - Kulttuurin hyvinvointivaikutusten yhteisöavustukset

Lisätietoa:

- Kulttuuria kaikille -palvelun verkkosivuille on koottu tietoa kulttuuritoiminnan saavutettavuuden edistämiseen tarkoitetuista rahoituslähteistä: www.kulttuuriakaikille.fi/rahoituslahteita.

9. Teattereiden saavutettavuuden tarkistuslista

Tämä tarkistuslista on tarkoitettu avuksi teatterin ja sen palveluiden saavutettavuuden ja moninaisuuden omatoimiseen kartoittamiseen. Sitä voi käyttää itsenäisenä työkaluna, mutta se tukee myös Teatteria kaikille! -oppaan käyttöä.

Tarkistuslistan osiot

- A) Strateginen työ
- B) Viestintä
- C) Lipunmyynti ja katsomopaikan valinta
- D) Rakennettu ympäristö ja kalusteet
- E) Teatterielämyksen saavutettavuus
- F) Moninaisuuden huomioiminen

A) Strateginen työ

	Kyllä	Ei
• Onko teatteri ja koko henkilöstö sitoutunut saavutettavuuden ja moninaisuuden huomioimiseen?	☐	☐
• Pyritäänkö teatterissa asenneilmapiiriin, joka on avoin erilaisuudelle ja vähemmistöjen huomioimiselle?	☐	☐
• Onko teatterilla saavutettavuus- ja/tai moninaisuusstrategia?	☐	☐
• Onko saavutettavuutta ja moninaisuutta edistävät toimenpiteet otettu mukaan toiminnan suunnitteluun ja seurantaan, myös talousarvioihin?	☐	☐
• Onko henkilöstön palkkaamisessa moninaisuuden huomioiminen osa menettelytapoja?	☐	☐
• Onko henkilökunnan osaamista kehitetty saavutettavuuteen ja moninaisuuteen liittyvien koulutusten avulla?	☐	☐
• Onko teatterilla nimetyt yhteys- tai vastuuhenkilöt saavutettavuuteen ja moninaisuuteen liittyen?	☐	☐

- Tehdäänkö toiminnan suunnittelun ja toteutuksen eri vaiheissa yhteistyötä sidosryhmien, myös erityis- ja vähemmistöryhmien, kanssa? Voivatko asiakkaat osallistua teatterin palvelujen kehittämiseen sekä keskusteluun esitystarjontaan liittyvistä valinnoista?

☐ ☐

- Tekeekö teatteri osallistavaan kasvatukseen pyrkivää yhteistyötä (esimerkiksi koulujen kanssa)?

☐ ☐

- Tarjotaanko asiakkaille mahdollisuutta antaa palautetta monilla eri tavoilla ja välineillä?

☐ ☐

- Suunnitellaanko teatterin taloutta siten, että on mahdollista porrastaa lippujen hintoja pienituloisille ja turvata ilmainen sisäänpääsy avustajille ja tulkeille?

☐ ☐

B) Viestintä

Kyllä Ei

- Ovatko käytetyt viestintämateriaalit visuaalisesti selkeitä?

☐ ☐

- Onko viestinnässä käytetty kieli selkeää ja ymmärrettävää?

☐ ☐

- Käytetäänkö viestinnässä monipuolisesti erilaisia tiedotusväyliä?

☐ ☐

- Kohdennetaanko tiedottamista myös suoraan erityis- ja vähemmistöryhmille?

☐ ☐

- Kerrotaanko teatterin esteettömyydestä ja saavutettavuudesta symbolien ja tekstien avulla

a) verkkosivuilla

☐ ☐

b) esitteissä

☐ ☐

- Ovatko tärkeimmät tiedot helposti löydettävissä ja ymmärrettävissä?

☐ ☐

- Onko viestinnässä käytetty useita eri kieliä, myös selkokieltä ja viittomakieltä?

☐ ☐

• Onko esityksen mahdollisesta kovasta äänentasosta, savusta tai voimakkaista tuoksuista tiedotettu etukäteen?	☐	☐
• Ovatko verkkosivut esteettömät? (ks. verkkosisällön saavutettavuusohjeet WCAG 2.0 -ohjeistus)	☐	☐
• Onko verkkosivuille teetetty esteettömyystestaus (testauksen voi tilata esimerkiksi Näkövammaisten keskusliiton kautta osoitteesta info@thp.nkl.fi)?	☐	☐

C) Lipunmyynti ja katsomopaikan valinta

	Kyllä	Ei
• Onko lipunmyynnin ja neuvonnan henkilökunta varautunut käyttämään eri kieliä ja erilaisia kommunikaatitapoja (paperille kirjoittaminen, induktiosilmukan käyttö)?	☐	☐
• Onko henkilökunta tietoinen teatterin tarjoamista esteettömistä palveluista? Osataanko niitä tarjota asiakkaille?	☐	☐
• Voiko asiakas vaikuttaa paikan valintaan katsomossa? Onko katsomoon mahdollista tutustua etukäteen paikan päällä tai katsomon pohjakartan avulla?	☐	☐
• Onko katsomossa esteettömiä paikkoja (katsomossa tulee olla vähintään kaksi pyörätuolipaikkaa 60 istuinpaikkaa kohden)?	☐	☐
• Onko katsomon eri osissa useita valinnaisia pyörätuolipaikkoja?	☐	☐
• Onko henkilökunta tietoinen mahdollisesta induktiosilmukasta tai muusta vastaavasta katsomossa käytössä olevasta kuulemisen apulaitteistosta siten, että osaa tarjota kuulovammaiselle asiakkaalle soveltuvan paikan?	☐	☐
• Voiko avustaja- tai opaskoiran kanssa valita paikan siten, että koira on käyttäjänsä välittömässä läheisyydessä, tai onko koira mahdollista jättää turvalliseen paikkaan esityksen ajaksi?	☐	☐
• Onko pääsymaksuissa huomioitu pienituloiset esimerkiksi lippujen hintoja porrastamalla?	☐	☐
• Pääseekö vammaisen henkilön avustaja tai tulkki esitykseen maksutta?	☐	☐

D) Rakennettu ympäristö ja kalusteet

	Kyllä	Ei
• Onko sisäänkäynnin luona auton pysähtymispaikka saattavalle liikenteelle?	☐	☐
• Onko esteettömiä asianmukaisin tunnuksin varustettuja pysäköintipaikkoja (nk. invapaikkoja) lähellä sisäänkäyntiä?	☐	☐
• Onko esteettömiltä pysäköintipaikoilta sisälle johtava reitti esteetön ilman korkeuseroja tai portaita?	☐	☐
• Onko sisäänkäynti esteetön (varustettu tarvittaessa luiskalla tai hissillä ja automaattiovilla)?	☐	☐
• Mikäli pääsisäänkäynti ei ole esteetön, onko reitti esteettömälle sisäänkäynnille merkitty selkeillä opasteilla?	☐	☐
• Esteetön liikkuminen:		
- onko oviaukkojen leveys vähintään 850 mm?	☐	☐
- ovatko kulkuväylät riittävän leveät (1500 mm) ja tasaiset?	☐	☐
- onko mahdollinen luiska riittävän loiva (vähemmän kuin 8 %)?	☐	☐
- onko mahdollinen hissi riittävän tilava (leveys 1350 mm, syvyys 1400 mm, oviaukko 900 mm)?	☐	☐
• Onko esteetöntä wc:tä (istuimen edessä vapaa tila halkaisijaltaan 1500 mm, tilaa istuimen sivuilla; katso kriteerit esim. sivustolta www.esteeton.fi)	☐	☐
• Ovatko myös näyttämötilat, pukuhuoneet ja muut henkilökunnan tilat esteettömiä?	☐	☐
• Onko tarjolla sukupuolineutraaleja wc-tiloja sekä pukuhuoneita (mahdollistaa vammaiselle henkilölle vastakkaista sukupuolta olevan avustajan ja huomioi sukupuoli-identiteettien moninaisuuden)?	☐	☐
• Ovatko katsomon, wc-tilojen ja kahvion opasteet helposti havaittavissa ja ymmärrettävissä?	☐	☐
• Onko aula- ja lämpiötiloissa myös tukevia, korkeahkoja ja käsinojallisia istuimia yleisön käyttöön?	☐	☐

• Onko reitti katsomoon valaistu riittävän tehokkaasti ja etenkin portaat ja luiskat varustettu käsijohteilla (nk. kaiteilla)?	☐	☐
• Ovatko katsomon materiaalit ja värit valittu siten, että katsomon pinnan muutokset, kuten askelmat ja istuimet on helppo erottaa (eri materiaalit lattiaan ja istuimiin; väreissä riittävä kontrasti, askelmat merkitty kontrastiraidalla)?	☐	☐
• Onko pimennetyssä katsomossa valaistus, jonka avulla voi suunnistaa ulos tai omalle paikalleen?	☐	☐
• Onko valosuunnittelussa huomioitu näkemisen helppous ja näkövammaiset katsojat (mm. katsomon häikäisemistä ja vilkkuvia valoja pyritään välttämään)?	☐	☐
• Onko mahdolliseen viittomakielen tulkkiin kohdistettu riittävä valaistus?	☐	☐
• Onko heikkonäköisiä varten tarjolla lisävalaisinta esim. käsiohjelman lukemiseen?	☐	☐
• Onko tarjolla lainakiikareita?	☐	☐
• Onko lapsille tai lyhytkasvuisille tarjolla istuinkorokkeita?	☐	☐
• Onko katsomossa vaihtoehtoisia istuimia, jotka ovat muunneltavissa käsinojallisiksi tai käsinojattomiksi?	☐	☐
• Onko katsomossa siirrettäviä istuimia tulkille, avustajalle ja muille tarvitseville?	☐	☐
• Onko katsomoon tai sen osaan sekä näyttämöalueelle, lipunmyyntiin ja yleisötiloihin asennettu säännöllisesti huollettu induktiosilmukka tai vastaava kuulon apuväline, jota pidetään päällekytkettynä?	☐	☐
• Onko katsomo- ja näyttämötiloissa maadoitettu pistorasia (esim. sähköpyörätuolia tai hengityskonetta varten)?	☐	☐

E) Teatterielämyksen saavutettavuus

Kyllä Ei

- Järjestääkö teatteri säännöllisesti ainakin yhdestä näytelmästä per esityskausi:

a) 1-2 kuvailutulkattua näytäntöä?

☐☐

b) 1-2 viittomakielelle tulkattua näytäntöä?

☐☐

c) 1-2 tekstitettyä näytäntöä (kielensisäinen tekstitys palvelee erityisesti kuulovammaisista henkilöitä sekä kieltä opettelevia henkilöitä)?

☐☐

- Onko katsojaryhmälle mahdollista järjestää heidän valitsemaansa esitykseen (joko teatterin tai asiakkaan kustantamana):

a) kuvailutulkkaus?

☐☐

b) viittomakielinen tulkkaus?

☐☐

c) tekstitys?

☐☐

- Tarjotaanko kuvailu- tai viittomakielen tulkille mahdollisuutta seurata harjoituksia ja esityksiä maksutta tulkkauksen valmistelemiseksi?

☐☐

- Onko teatterin tiloista toteutettu näkövammaisia asiakkaita palveleva:

a) sanakartta eli teatterin pohjakartan sanallinen kuvaus (sanakartta-äänitiedosto kannattaa sijoittaa ainakin teatterin verkkosivuille)?

☐☐

b) kohokartta eli teatterissa paikan päällä tunnusteltavissa oleva tilojen pohjakartta?

☐☐

- Tarjotaanko kuvailutulkattujen esitysten yhteydessä esteettömässä muodossa olevaa ennakkomateriaalia (esim. käsiohjelma esteettömänä tekstitiedostona ja tarvittaessa lavastuksen, puvustuksen ja roolihahmojen yleisen olemuksen kuvailu äänitiedostona)?

☐☐

• Onko teatterin tarjonnan suunnittelussa mahdollista huomioida selkokieltä tarvitsevia asiakkaita (esim. selkokielliset juoniselostukset, selkokieli viestinnässä, yhteistyö selkokielen käyttäjien kanssa esitystuotannoissa)?	☐	☐
• Voidaanko ryhmille järjestää esitykseen perehdyttäviä työpajoja?	☐	☐
• Voidaanko esimerkiksi näkövammaisryhmille järjestää mahdollisuus tutustua etukäteen näytelmän lavastukseen ja puvustukseen tunnustelemalla?	☐	☐
• Tiedotetaanko tarjotuista palveluista sekä yleisesti että suoraan kohderyhmille (esim. tiedotus kuvailutulkatusta esityksestä sekä teatterin esitteissä ja verkkosivuilla että näkövammaisyhdistyksille)?	☐	☐

F) Moninaisuuden huomioiminen

	Kyllä	Ei
• Onko teatterin kaikkien ammattiryhmien palkkaamisessa moninaisuuden huomioiminen osa menettelytapoja?	☐	☐
• Onko hakijoiden kohdalla mahdollista soveltaa tavoitteellista rekrytointia työhönoton yhteydessä (esim. vaatimusten soveltaminen kielitaidon, koulutustaustan tai aiemman kokemuksen osalta)?	☐	☐
• Onko kaikilla taiteelliseen henkilökuntaan kuuluvilla yhdenvertaiset mahdollisuudet työssä kehittymiseen (esimerkiksi roolitus, ohjaustilanteet)?	☐	☐
• Kuunnellaanko kaikkien työryhmään kuuluvien näkemyksiä ohjelmistovalinnoista?	☐	☐
• Huomioidaanko esitystarjonnan suunnittelussa erityis- ja vähemmistöryhmien kokemuksia ja kiinnostuksen kohteita?	☐	☐
• Otetaanko käsikirjoitusten valitsemisessa ja työstämisessä huomioon moninaisuusnäkökulmia?	☐	☐
• Tehdäänpö aktiivisesti työtä sen eteen, että vältetään esitystarjonnassa ja -toteutuksissa esimerkiksi vähemmistöihin liittyvien ennakkoluulojen ja stereotyyppien vahvistamista?	☐	☐

10. Käytännön esimerkkejä

Viittomakielinen teatteri Suomessa ja Ruotsissa

Suomen ainoa viittomakielinen teatteri on Teatteri Totti, joka aloitti toimintansa vuonna 1987 nimellä Kuurojen teatteri. Omien produktioiden lisäksi teatteri järjestää kursseja, työpajoja ja luentoja eri puolilla Suomea. Teatteri Totin rahoituksesta vastaavat Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Kuurojen Liitto, jonka tiloissa teatteri toimii. Teatteri Totin tulevaisuuteen saatiin uusia suuntaviivoja keväällä 2012, kun teatterin jatkoa pohtineet selvitysmiehet saivat työnsä valmiiksi. Tavoitteeksi linjattiin Kuurojen Liiton yhteydessä toimivan teatterin itsenäistyminen. Selvitystyöryhmän mukaan viittomakielisellä teatterilla on Suomessa hyvät elinmahdollisuudet ja itsenäisyys loisi uusia mahdollisuuksia yhteistyöhön ammattiteatterikentän kanssa. Yksi mahdollisuus olisi Ruotsin Tyst Teaterin mallin mukainen toimiminen jonkin toisen teatterin osana.

Tyst Teater on ruotsalainen viittomakielinen teatteri, joka sai alkunsa vuonna 1970 osana Västanviksin kansanopistossa järjestettyä kurssia. Seitsemän vuotta myöhemmin Tyst Teaterin ensemblesta tuli osa Ruotsin kansallisteatteri Riksteaternia ja vuodesta 1993 lähtien Tukholman teatterikorkeakoulu on kouluttanut myös kuuroja ammattinäyttelijöitä. Tyst Teater on julistautunut kuurojen teatteritaiteen keskuksiksi ja sen tarkoituksena on olla kohtauspaikka kaikille, jotka ovat kiinnostuneista viittomakielisestä näytelmätaiteesta niin Ruotsissa kuin kansainvälisestikin.

Tyst Teaterin Fame-musikaalissa lauletaan ja viitotaan. Kuva: Joacim Nilsson

Vapaaehtoiset pyörätuoliavustajat katsojien apuna

Tampereen Työväen Teatterin aulassa katsojia odottaa Mummon Kammarin lähimmäisavustaja, joka auttaa toimintarajoitteisia, ikääntyneitä tai muutoin apua tarvitsevia katsojia aition löytämisessä, hissin käytössä, wc-käynneissä, väliaikatarjoilujen varaamisessa ja muissa avustamista vaativissa toimissa. Avustaja aloittaa työnsä teatterin aulassa tuntia ennen näytöksen alkua ja tarjoaa kohteliaasti apua sitä mahdollisesti tarvitseville teatterissakävijöille.

Mummon Kamhari on Tampereen evankelis-luterilaisten seurakuntien vapaaehtoisen vanhustyön keskus, jonka kautta toimii yli 1000 vapaaehtoistyöntekijää. Tampereen Työväen Teatterissa on yhteensä noin 20 lähimmäisavustajaa ja suuren näyttämön esityksissä on aina paikalla yksi avustaja. Teatterissa työskentelevät Mummon kammarin lähimmäisavustajat ovat vapaaehtoisia teatterin ystäviä, jotka tekevät työtään palkatta. Vastineeksi avustajat pääsevät katsomaan teatteriesityksiä. Yksi lähimmäisavustaja tekee keskimäärin kaksi avustusvuoroa kuukaudessa. Toiminta sai alkunsa teatterin vahtimestarin aloitteesta vuonna 2003.

Näyttelijän kuvailutulkkikoulutus käyttöön

Teatteri Hevosenkentä on tehnyt paljon yhteistyötä viittomakielen tulkkien kanssa ja esityksiä on viitottu 1990-luvulta saakka. Näkövammaisten katsojien palvelua ajatellen teatterin näyttelijä Eero Ahre on käynyt myös kuvailutulkkikoulutuksen ja syksyllä 2012 teatteri laajensi esteetöntä teatteritarjontaansa toteuttamalla kuvailutulkkausprojektin Kummituskekkerit -näytelmän yhteydessä (kuva kannessa).

*Kuvailutulkkauksen koyleisöä Hämeenlinnan Teatterissa.
Kuva: Näkövammaisten keskusliitto ry.*

Kuvailutulkkaus on kiinteä osa itse draamaa. Kuvailutulkkauksessa visuaalinen ärsyke muutetaan sanalliseksi ja näin voidaan kuvailla asioita, joita kuuloaisti ei kerro, kuten henkilöiden ulkonäköä, toimintaa ja lavastusta. Saavutettavuus otetaan huomioon myös ennen esityksen alkua. Lavastuksesta tehtyä pienoismallia, näytelmän nukkeja ja roolihenkilöiden vaatteita saa tunnustella ennen esitystä ja näyttelijät esittäytyvät roolihahmoissaan, jotta heidän äänensä tulee katsojille tutuksi. Esitys kuvailutulkataan langattoman mikrofoniin avulla ja näkövammaiset kuulevat tulkkauksen kuulokkeista. Kuvailutulkkaukseen tarvittavat laitteet saadaan Näkövammaisten keskusliiton kautta Näkövammaisten Kulttuuripalvelusta ja yleisö kerätään yhdessä liiton kanssa.

Tekstittämällä uusia yleisöjä

Svenska Teatern on ensimmäinen suomalainen teatteri, joka otti käyttöönsä katsojakohtaiset tekstityslaitteet. Langattomia AirScript-lukulaitteita kokeiltiin ensimmäisen kerran Kristina från Duvemåla -musikaalin yhteydessä. Aikaisemmin samankaltaiset tekstityslaitteet ovat olleet käytössä lähinnä Lontoon suurmusikaaleissa.

AirScript-tekstityslaitteen käyttäjä voi valita haluamansa kielen. Kuva: Svenska Teatern

Tekstityslaite on tarkoitettu katsojille, joiden kuulo on heikentynyt tai jotka haluavat nauttia näytelmästä suomeksi tai englanniksi. Noin viidesosa Kristina från Duvemåla -musikaalin katsojista tulee ulkomailta ja katsojissa on ollut suuri määrä suomenkielisiä teatterissakävijöitä. Tekstitysten tarjoaminen useilla kielillä mahdollistaa muunkielisille ja suomenkielisille kävijöille täyspainoisen teatterielämyksen. Myös osa ruotsinkielisistä katsojista haluaa käyttää tekstityslaitteita, joko uteliaisuudesta tai varmistaakseen, että ymmärtävät koko tekstin.

Langaton lukulaite on kooltaan 15 kertaa 10 senttiä ja sitä pidetään esityksen aikana kädessä tai sylissä. Laitteen käyttö ei vaadi harjoittelua tai teknisiä taitoja. Käyttäjän on vain valittava kieli, jonka jälkeen teksti ilmestyy ruudulle automaattisesti. Ongelmia uuden laitteen kanssa tuotti aluksi akun kestävyys ja se, että paikoin langattomalla laitteella oli vaikeuksia löytää salissa signaalia. Haasteet saatiin kuitenkin ratkaistua ja kokonaisuudessaan kokeilu on ollut onnistunut. Tekstityslaitteet ostettiin teatterille omaksi TV Tools Oy:n kautta ja niitä on tarkoitus käyttää Svenska Teaternin produktioissa myös tulevaisuudessa.

Uusia tekstitystekniikoita

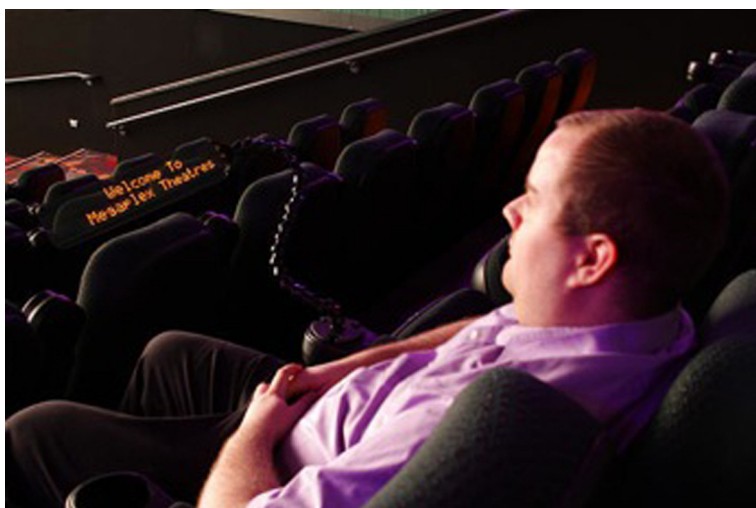
Teknologian kehittyessä myös tekstityksen toteuttamiseen tarjolla olevat vaihtoehdot monipuolistuvat. Sony UK esimerkiksi kehittää tekstityslaseja elokuvien tekstitystä varten, mutta lasit olisivat sovellettavissa sellaisenaan myös teatterin katsomiseen. Lasit ovat kevyet ja linssien läpi katsottaessa näyttämönäkymän päällä leijuu tekstiä. Tekstin etäisyyden voi valita kolmesta vaihtoehdosta ja kielivaihtoehtoja voi olla useita. Teksti siirretään laseihin langattoman verkon välityksellä. Teksti on vihreää valoa ja se liikkuu näyttämöllä pään liikkeiden mukana. Lasit ovat kiinni paristokotelossa ja paristojen kesto on kuutisen tuntia. Tekstityslasien on arvioitu tulevan markkinoille lähivuosien aikana.

Sonyn tekstityslasit. Kuva BBC

Yhdysvalloissa on kehitetty myös niin kutsuttu ”taustapeilikiinnitys”, joka on elokuvateattereissa käytetty tekstityskeino kuulovammaisille henkilöille. Taustapeilitekniikassa lukulaitteena toimii yksinkertaisesti taivuteltavan varren päähän kiinnitetty tummennettu, läpinäkyvä muovilevy, jonka avulla peilataan katsomon takaseinässä peilikuvana näkyvä teksti. Teksti voidaan tuottaa projisoimalla, led-näytöllä tai televisioruudulla. Muut katsojat eivät näe heijastuvaa tekstiä. Tekstin ja näyttämötahtuman saa asetettua hyvin päällekkäin myös syvyysterävyysmielessä niin, ettei teksti liiku päätä liikutellessa. Järjestelmä on yksinkertainen ja edullinen.

Elokuvateattereissa heijastin kiinnitetään penkin mukitelineeseen, mutta tekniikka on sovellettavissa teattereihin, kunhan heijastimelle keksitään teattereissa toimiva kiinnityssysteemi.

Taustapeilitekniikassa katsomon takaseinässä näkyvä teksti peilautuu läpinäkyvään muovilevyyn.

Kuva: Desert News MoPix Rear Window Captioning Reflector

Suojellut rakennukset ja esteettömyys

Myös suojelluista, kulttuurihistoriallisesti arvokkaista rakennuksista on mahdollista tehdä esteettömiä ja kaikille saavutettavia alkuperäistä arkkitehtuuria kunnioittaen. Useita vanhoja arvorakennuksia on jo korjattu esteettömämmiksi ja esteetön pääsy onnistuu nykyään esimerkiksi Kansallisteatteriin.

Arkkitehti Onni Tarjanteen suunnittelema Kansallisteatteri valmistui vuonna 1902 ja rakennus on yksi suomalaisen kansallisromanttisen arkkitehtuurin taidonnäytteistä. Teatteritalon sisätiloja on uudistettu useasti ja viimeisin suuri remontti valmistui vuonna 2002. Museovirasto oli tiiviisti mukana projektissa ja talon alkuperäistä tunnelmaa vahvistettiin entisöimällä sekä palauttamalla vuosien varrella piiloon jäänyttä arkkitehtonista jäsentelyä.

Remontin yksi tärkeä tavoite oli teatterin esteettömyyden parantaminen. Suunnittelusta vastannut arkkitehti neuvotteli Vammaisten yhdyskuntasuunnittelupalvelun kanssa ja esteettömyyttä tarkastettiin remontin aikana tiiviissä yhteistyössä vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeusjärjestö Kynnys ry:n sekä Invalidiliiton kanssa. Kansallisteatteri sai remontissa hissien, joka mahdollistaa esteettömän pääsyn katsomoon, lämpiöihin ja lipunmyyntiin. Esteetön wc remontoitiin

Näkövammaisten ryhmä vierailulla Kansallisteatterissa.

Kuva: Näkövammaisten Keskusliitto ry.

hissin lähetyville ja katsomoon järjestettiin pyörätuolipaikkoja. Remontin valmistuttua Invalidiliiton esteettömyysryhmä kävi vielä testaamassa talon saavutettavuuden, josta saadun palautteen perusteella tehtiin viimeinen silaus saavutettavuuden varmistamiseksi. Kansallisteatterin esteettömyyteen tehdyt parannukset rahoitettiin rakennusbudjetista eikä niihin saatu erillistä avustusta.

Aisteja herkistävä Tuhkimotarina

Taktil: Tuhkimo on turkulaisen nukketatteriyhdistys TIP-Connection Companyn tuottama ja toteuttama esitys, joka on suunnattu erityisesti näkövammaisyleisölle. Esitys sai ensi-iltansa Porissa syyskuussa 2012 sokeille suunnatun Tuntumaa -kuvataidenäyttelyn yhteydessä ja esitys ja näyttely kiersivät useissa kaupungeissa. Taktil: Tuhkimossa nukketatterin ammattilaiset esittävät Tuhkimon tarinan käyttäen ääntä, musiikkia ja hiljaisuutta. Esitykseen voidaan yhdistää 40 minuutin työpaja, joka soveltuu niin näkövammaisille kuin näkevillekin.

Esityksen ja työpajan suunnittelussa on toiminut apuna näkövammaisten lasten ryhmä, jonka kanssa etsittiin keinoja kertoa tarina käyttäen muita aisteja kuin näköaistia. Erityisyleisöä silmällä pitäen Tuhkimon kristallikenkä on esimerkiksi korvattu sovituksessa tarttuvalla naurulla, jonka avulla prinssi tunnistaa hänet muiden tyttöjen joukosta. Työryhmän käyttämät esineet ja materiaalit ovat hyvin

arkisia - keittiövälineitä, kattiloita, linssejä, papuja ja herneitä - ja niiden avulla luodaan uusia äänimaailmoja sekä tässä hetkessä tapahtuvaa tarinankerrontaa, johon myös yleisö ottaa osaa. 12 valittua katsojaa ovat niin kutsuttuja aktiivikatsojia, jotka myös osallistuvat esitykseen; he saavat kukin oman tarjottimensa ja auttavat Tuhkimoa vaikkapa lajittelemaan papuja ja koristelemaan sisarpuolten mekkoja. Loput katsojat voivat nauttia esityksestä kuuntelemalla. Esitys onkin aisteja herkistävä elämys myös näkevälle yleisölle. Esitys sai kiertuetoimintaan lisätukea Opetus- ja kulttuuriministeriöltä ja avustuksen laitehankintoihin Sokeain Lasten Tukisäätiöltä.

Ooppera välittyi viittoon

Idea viittomakielelle tulkatun oopperaesityksen järjestämisestä syntyi Suomen Kansallisoopperassa vuonna 2007, kun ylikapellimestari Mikko Franck vieraili Lontoon Covent Gardenissa johtamassa oopperaesitystä, jossa oli viittomakielinen tulkkaus. Hyvä idea pihistettiin Kansallisoopperan käyttöön ja vuonna 2011 kaksi Carmenin ja Puhdistuksen esitystä tulkattiin viittomakielelle. Kansallisoopperassa kaikki oopperat on perinteisesti tekstitetty suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi, mutta koska mikään edellä mainituista ei ole viittomakielisten äidinkieli, on viittomakieli tervetullut lisä valikoimaan. Musiikki on oopperaesityksen keskeinen elementti, joka ei välity tekstityksen kautta, mutta jonka tulkki voi kuvailla.

Taktil:Tuhkimo- esityksessä Tuhkimon tarina kerrotaan moniaistisesti. Kuva: Kari Vainio

Oopperan alalla viittomakielinen tulkkaus on Suomessa uutta. Tulkkausta suunniteltaessa ja valmisteltaessa apua saatiin ennen kaikkea tulkeilta, joiden kanssa projektia suunniteltiin. Etukäteistyötä tarvittiin paljon, sillä oopperan maailmaan perehtyminen ja esitykseen valmistautuminen on mittava prosessi. Tulkin tulee perehtyä ennakkoon tarinaan, musiikkiin, ohjaukseen ja teoksen taustoihin, ja hänen on ehdittävä harjoitella oma osuutensa. Oopperaa tulkattaessa kahden tulkin käyttäminen osoittautui toimivaksi ratkaisuksi. Näin pystyttiin tulkkaamaan sekä tarinaa että musiikkia ja tuomaan tulkkaukseen dialogia ja eri hahmoja. Kahden tulkin lisäksi prosessissa tarvittiin tuottajaa sekä monien muiden talon ammattilaisten työpanosta – ohjausassistenttia, musiikkijärjestäjää, näyttämöestaria ja markkinoinnin väkeä myöten. Kun esitykseen tulee uusi ja totutusta poikkeava elementti, eri toimintojen koordinointiin talon sisällä on kiinnitettävä huomiota.

Tiedotettaessa viittomakielelle tulkatuista esityksistä apuna toimivat Teatteri Totti ja Kuurojen Liitto sekä Kulttuurikaikille -palvelu. Yleisö löytyi näiden yhteistyötahojen kautta helposti. Esityksiin varattiin kiintiö viittomakielisille asiakkaille ja positiivisten kokemusten myötä sana levisi. Projekti sai mukavasti mediahuomiota ja tulkatuista esityksistä saatiin paljon kiitosta niin viittomakieliseltä kuin kuulevaltakin yleisöltä - myös moni kuuleva asiakas koki tulkin myötä saaneensa esityksestä enemmän. Moni viittomakielinen kertoi tulleen ensimmäistä kertaa oopperaan ja kiitteli elämyksen kokonaisvaltaisuutta ja oopperan rikasta visuaalisuutta. Tulkit saivat varauksettoman ylistävää palautetta osaamisestaan ja eläytymisestään ja musiikin tulkkausta pidettiin onnistuneena ja kiinnostavana. Eräs asiakas kertoi, että hän koki saaneensa täysin tasavertaisen elämyksen kuulevien katsojien kanssa. Onnistuneiden kokemusten rohkaisemina viittomakielelle tulkatut oopperaesitykset jatkuvat Kansallisoopperassa. Esityskaudella 2012-2013 viittomakielisestä tulkkauksesta pääsi nauttimaan Rigoletton ja Robin Hoodin esityksissä.

Tulkki kääntää Carmenia viittomakielelle. Kuva: Heikki Tuuli

www.kulttuuriakaikille.fi
www.kulturforalla.fi
www.cultureforall.fi

Opetus- ja
kulttuuriministeriö

ISBN 978-952-6677-11-8 (nid.)

ISSN 2341-913X